

2

Jumalaan uskomisen syyt.

Kirjoittanut

Paul Lafargue.

Suomentanut

H—a P—a.

Tampere, 1907.

M. V. Wuolukan kustannuksella.

Tampere, 1907.

Kirjapaino O. Y. „Sanoma“ Tampereella.

I.

Porvariston uskonnollisuus ja köyhälistön uskonnottomuus.

Berthelot'in ja Häckelin, näiden kahden kuuluisan oppineen, johdolla on porvarillinen vapaa-uskoisuus roomalaisessa kongressissaan, Vatiikaaniin nähden, iskenyt kaunopuheisuutensa salamat katoollisuutta vastaan, joka hierarkisine papis-toineen ja muuttumattomiksi säädettyine uskonkappaleineen on vapaa-ajattelijan mielestä uskonnon perikuva.

Luulevatko siis nämät vapaauskoiset, asettaessaan katoollisuuden syytetyn penkille, olevansa vapaat uskosta jumalaan, tästä jokaisen uskonnon pohjasta ja perustuksesta? Uskovatko he porvariston, johon he itsekin kuuluvat, tulevan toimeen ilman kristinuskoa, josta katoollisuus on yksi ilmaisumuoto?

Kristinuskko on — kuinka hyvin se sitten voitaneekin sovelluttaa muihinkin yhteiskuntamuotoihin — etupäässä persoonalliseen (henkilökohtaiseen) omaisuuteen ja palkkatyön hyväkseen käyttämiseen

nojautuvan yhteiskunnan uskonto. Sentähden se aina oli porvariston uskonto — se oli, on tänäpäivänä ja tulee yhä olemaankin, miten tahansa sitä vastuttettaisiinkin. Enemmän kuin kymmenen vuosisadan kuluessa on kaikkia porvarillisia yhteiskunnallisia liikkeitä seurannut tai niihin sekoittunut uskonnolliset käännekohdat, tarkoittivatpa nämät liikkeet sitten jonkun uuden porvarikerroksen muodostumista tai valtaansaattamista. Porvaristo on aina kätkenyt aineelliset harrastuksensa kristinuskon verhoon. Se väitti tahtovansa sitä muka puhdistaa, uudestaan voimaan saattaa jumalallisen mestarin puhtaan opin.

Porvarilliset vallankumoukselliset v. 1789 luulivat voivansa »pakanallistuttaa» Ranskan. He vainosivat papistoa verrattomalla sitkeydellä. Johdonmukaisimmat heistä väittivät, että niinkauvan kuin usko jumalaan oli olemassa, ei tässä suhteessa voitaisi tehdä mitään.

Jumala julistettiin siis virasta erotetuksi, aivan kuin joku virkamies, ja järjen jumalatar tuli hänen sijalleen. Mutta kun vallankumous astui pois lapsenkengistään, asetti Robespierre »Korkeimman olennon» jälleen virkaansa. Nimi »Jumala» oli näet vielä vastenmielinen. Paria kuukautta myöhemmin jättivät papit vankilansa, avasivat kirkot,

joihin uskovaiset kilvan kiirehtivät, ja jossa Bonaparte porvarillisen alhaisen mieliksi allekirjoitti kirkollisen sopimuksen. Ja nyt pääsi valtaan imelä, tunteellinen kristillisyytys, jonka makeasanainen runoilija Chateaubriand tuli voitonriemuissaan porvariston ylimpään suosioon.

Terävät vapaauskojat väittivät ja väittävät vieläkin, huolimatta silminnähtävästä vastakohtasta, että tiede vapauttaa ihmisajatuksen jumala-aatteesta, koska sen avulla ilmankin voidaan käsittää maailmankaikkeuden koneistoa. Kuitenkin ovat tiedemiehet, harvoja poikkeuksia lukuunottamatta, vieläkin tämän uskon kahleissa. Jos joku tiedemies ei ole tarvinnut jumala-otaksumaa oman tietensä alalla selittääkseen tutkimiaan ilmiöitä, ei hän uskalla vakuuttaa, että se on tarpeeton niidenkin ilmiöiden selittämiseen, jotka ovat ulkopuolella hänen omaa tutkimuspiiriänsä. Ja jokainen oppinut tunnustaa, että jumala on enemmän tai vähemmän tarpeellinen sosiaalisen rataslaitoksen hyvin toimimiseksi tai vaikuttaakseen siveellisesti kansanjoukkoihin.

Mutta paitsi näitä oppineita jumalaanuskosjia, on mitä törkein taikausko vallalla pimeimmistä syrjäkylistä alkaen, aina valistuneen porvariston keskuuteen asti, sivistyksen pesäpaikoissa. Toiset

seurustelevat henkien kanssa saadakseen näiltä tietoja haudantakaisista asioista, toiset kumartavat pyhää, Antonius Padualaista löytääkseen jonkun kadottamansa esineen, voittaakseen arpajaisissa, onnistuakseen tutkinnossa j. n. e. He käyvät kortinkatsojien, ennustajien ja unissakävijäin luona selityttääkseen unia, nostaakseen verhoa tulevaisuuden edestä. Tieteeseen perustuva todellisuus ja sokea usko ovat heistä samanarvoiset.

Mutta kun porvaristossa sen kaikissa vaiheissa uskonnolliset tunteet säilyvät ja tuhansin muodoin ilmaantuvat, on taas suurien teollisuuskaupunkien köyhälistön tunnusmerkkinä uskonnollinen välinpitämättömyys, itsetiedoton, mutta kuitenkin aivan järkähtämätön.

Pelastusarmeijan kenraali Booth todistaa laajojen tutkimuksien nojalla, tehdyt uskonnollisista oloista Lontoossa, jossa hänen sotilaansa »kortteli korttelilta, katu kadulta, jopa talo taloltakin ovat käyneet, että kansan suuret joukot eivät tunnusta mitään uskontoa, eivätkä harjota minkäänlaisia jumalanpalvelusjuhlamenoja. Työväestön nimeä kantava suuri kansanluokka, pikkuporvariston ja äärimmäisen kurjan köyhälistön välillä on kokonaisuudessaan katsottuna kaikkien uskonnollisten lahkujen piirin ulkopuolella. Heidän mielestään

ovat kirkot vaan varakkaita ja parempiosaisten suosioon pyrkiviä varten. Työväestö huolehtii nykyään enemmän oikeuksistaan ja kärsimistään vääryyksistä kuin velvollisuuksistaan, joita se ei aina täytä. Nöyryyttä ja tietoisuutta siitä, että me kaikki olemme syntisiä, ei kenties olekaan työmiehen luonteessa.»

Näin Booth. Tämän kieltämättömän, vaistomaisen uskonnottomuuden voi huomata, paitsi Lontoon työväestössä, jota tavallisesti pidetään uskonnollisena, myöskin Ranskan suurimpien teollisuuskaupunkien työmiehissä. Jos tapaa työmiehen, joka on uskonnollinen tai joka teeskentelee olevansa — sellaisia tapaa harvoin — saa olla varma siitä, että uskonto esiintyy näille avuliaana lähimmäisen rakkautena. Jos taas toiset ovat kiihkeitä vapaa-ajattelijoita, ovat he varmaankin saaneet kärsiä pappien sekaantumisesta heidän perheasioihinsa tai niiden vaikutuksesta heidän työnantajiansa.

Nykyaikaisessa työväestössä on synnynnäinen välinpitämättömyys uskonnollisia asioita kohtaan, tämä, jota Lamennais pitää varmimpana uskonnottomuuden entenä. Porvariston valtiolliset liikkeet olivat joko vallitsevan uskonnon puolesta tai sitä vastaan, mutta eurooppalaisessa ja ame-

riikkalaisessa suurteollisuusköyhälistössä emme voi huomata vähintäkään taipumusta korvaamaan kristinuskoa jollain muulla uskonnolla tai puhdistamaan sitä.

Näiden molempain maanosain työväenluokan taloudellisilla ja valtiollisilla järjestöillä ei ole halua akateemisiin keskusteluihin uskonkappaleista ja henkiopillisista käsitteistä. Se ei kuitenkaan estä heitä sotimasta papistoa vastaan, koska tämä on omistavan luokan palvelija.

Mistä siis tulee, että enemmän tai vähemmän tieteellistä sivistystä omaava porvaristo yhä vieläkin on uskonnollisten ennakkoluulojen vallassa, kun taas työväestö, joka on ollut estettynä sivistystä hankkimassa, on näistä vapautunut?

II.

Jumala-aatteen luonnolliset alkusyyt villeissä.

Herjaamalla katoollisuutta, kuten vapaauskojat, tai olemalla välittämättä jumalasta, kuten positivistit, emme vielä voi ymmärtää sitä tosiasiaa, että usko jumalaan yhä säilyy, huolimatta siitä,

että tiede on suuresti edistynyt ja tehty kansantajuiseksi, ja kuinka kristinusko on voinut kestää Voltairen pilkan, vallankumouksellisten voiman ja kaikki tutkijain arvostelut. On sangen helppoa herjata tai olla välittämättä, mutta sangen vaikeata selittää, sillä tätä tarkotusta varten täytyy ensin saada selville, kuinka ja minkätähden usko jumalaan ja henkiopilliset ajatukset tulivat ihmisten mieliin, jäivät sinne ja kehittyivät siellä. Tähän kysymykseen saamme vastauksen seuraamalla villien ajatuskehitysoppia, jossa näemme sivistyneen ihmisen mielessä liikkuvien henkiopillisten ajatusten hahmopiirteissään muodostuvan.

Ajatus sielusta ja sen kuolemattomuudesta on kotoisin villeiltä, jotka keksivät ruumiittoman, kuolemattoman hengen selittääkseen unen eri ilmiöitä. Villi ei epäile uniensa todellisuutta. Jos hän unessa metsästää, taistelee tai kostaa, mutta herätessään löytääkin itsensä samalta paikalta, mihin on nukahtanut, kuvittelee hän, että hänen toinen minänsä, aave, kuten hän sanoo, on näkymättömänä, tuntumattomana, kevyenä kuin ilma, jättänyt ruumiin mennäkseen metsästämään tai taistelemaan. Ja jos hän unessa näkee esi-isiänsä tai kuolleita tovereitansa, tekee hän sen johtopäätöksen, että näiden henget, jotka elävät ruu-

miin lahoamisen jälkeen, ovat käyneet häntä tervehtimässä.

Villillä, tällä »ihmissuvun lapsella», kuten Vico häntä kutsuu, on lapsen käsitys luonnosta. Hän luulee voivansa hallita alkuvoimia, saavansa käskemällä tai noitumalla aikaan sadetta, tuulta j. n. e. Jos hän matkalla ollessaan pelkää yön yllättävän, sitoo hän määrätyn luvun yrttejä kimpulle hiljentääkseen auringon kulkua, kuten raamatussa kerrotaan Josuan tehneen rukouksen avulla. Jos hän ei tässä onnistu, rukoilee hän kuolleitten henkiä, koska näillä on enemmän valtaa alkuvoimiin nähden kuin elävillä. Urhoolinen sotilas ja taitava loihtija voivat enemmän vaikuttaa luontoon kuin tavallinen kuolevainen. Sitäpaitsi on heidän hengillään kuoleman jälkeen suurempi valta kuin tavallisen ihmisen hengellä. Sentähden valitseekin villi näiden henget palveltavakseen, kunnioittaa niitä lahjoilla ja uhreilla, rukoilee niiltä sadetta, jos kuivuus uhkaa hänen viljapeltoaan, voittoa sodassa, terveyttä sairaana ollessaan. Joku väärä unen selitys on alkuperäiset ihmiset sitten myöhemmin johtanut yhden jumalan keksimiseen. Sillä tämä ei ole muu kuin toisia henkiä mahtavampi henki, joka johti asiat oman mielensä mukaan.

Ajatus jumalasta ei ole synnynnäinen eikä myöskään järkeen perustuva, vaan havainnollinen, kuten yleensä kaikki ajatukset, koska ihminen vasta sitten voi ajatella, kun hän on tullut tekemisiin olevan maailman ilmiöitten kanssa, joita hän sitten koittaa selittää niin hyvin kuin voi.

Ei ole mahdollista yhdessä kirjoituksessa tarkoin selvittää loogillisesti perusteltuja asteita, joilla villin keksimästä sieluaatteesta on kehittynyt jumala-aate.

Huomattavassa teoksessaan jumala-aatteen kehityksestä on Grant Allan merkinnyt pääjakson tämän aatteen kehityskulussa. Samalla on hän tutkijain, kansatieteilijäin ja ihmistieteilijäin tutkimukset ja havainnot koonnut, vertaillut ja selittänyt ja nerokkaan ja säälimättömän arvostelun avulla valaissut. Hän on toteennäyttänyt, että alkukristillisyyks kuolleine ja jälleen ylösnousseine jumal-ihmisineen, neitseellisine äitineen, pyhine henkineen, pyhimystaruineen, salaisine menoineen, uskonkappaleineen, siveysoppineen, ihmeineen ja juhlamenoineen ei oikeastaan ole saanut aikaan muuta kuin koonnut ja järjestänyt jumalaistaruja, jotka olivat kierrelleet vuosi-satoja antiikkisessa maailmassa.

III.

Jumalaan uskomisen taloudelliset alkusyyt
porvaristossa.

Tieteiden suunnaton kehitys ja niiden kansantajuiseksi saattaminen, ja sen seikan selville saaminen, että luonnon tapahtumat seuraavat toisiaan välttämättömissä jaksoissa, tämän kaiken olisi jo luullut valmistavan alaa sille mielipiteelle, että maailmankaikkeus, jossa syiden ja seurausten laki vallitsee, ei ole inhimillisen tai yli-inhimillisen tahdon oikkujen alainen. Ja koska jumalalta täten on riistetty kaikki toimet, joita villit tietämättömydessään hänen kuvittelevat tekevän, olisi hänen olemassaolonsa tarpeeton. Meidän täytyy kuitenkin tunnustaa, että usko jumalaan, joka mielensä mukaan voi kumota asiain välttämättömän järjestyksen, on yleinen tiedemiestenkin keskuudessa, ja että on sivistyneitä porvareita, jotka rukoilevat häneltä sadetta, terveyttä, voittoa y. m., kuten villitkin.

Jos oppineiden porvarillisissa piireissä olisi onnistunut vakuuttaa, että luonnonmaailman ilmiöt noudattavat välttämättömyyden lakia, siten että edelläolevat tapahtumat määräävät seuraavia, jotka

taas vuorostaan vaikuttavat niitä seuraaviin, olisi vielä todistettava saman välttämättömyyden valitsevan yhteiskunnallisessakin maailmassa. Mutta taloustieteilijäin, filosofien, siveysopintutkijain, historioitsijain, yhteiskuntaopintutkijain ja valtiomiesten, jotka ihmisyhteiskuntaoloja tutkivat, tahtovatpa näitä yhteiskuntia johtaakin, ei ole onnistunut saavuttaa sitä vakaumusta ja voittaa sille alaa, että yhteiskuntaelämän ilmiöt riippuvat välttämättömyyden laeista, samoin kuin luonnonmaailman ilmiötkin. Näin ollen on usko jumalaan välttämätön sivistyneimmällekkin porvarijärjelle.

Filosoofinen johtopäätöksien tekeminen voi käydä päinsä ainoastaan luonnontieteitten alalla, koska porvaristo sallii tiedemiestensä vapaasti tutkia luonnonvoimia, voidakseen sitten käyttää näiden tutkimuksien tulokset rikkauksiensa kartuttamiseen. Mutta yhteiskunnallisen asemansa tähden ei se voinut suoda taloustieteilijöilleen, filosoofeilleen, siveysopintutkijoilleen, historioitsijoilleen, yhteiskuntaopintutkijoilleen ja valtiomiehilleen samaa vapautta kuin luonnontutkijoilleen. Samoista syistä oli katooninen kirkko kieltänyt vapaan luonnontutkimisenkin, joka tuli mahdolliseksi vasta kirkon ylivallan kukistuttua.

Porvariston jumalaanuskomisen arvoituksen

voimme ratkaista vasta sitten, kun ensin näemme, kuinka suuri sen yhteiskunnallinen merkitys on.

Nykyaikaisen porvariston tehtävä on: palkkатыöntekijäin kautta hankkia rikkauksia itselleen, riistää niitä niin paljon kuin suinkin ja jakaa ne sitten jäsentensä kesken. Näiden rikkauksien todelliset luojat saavat niistä vaan sen verran kuin he tarvitsevat elääkseen ja lisääntyäkseen.

Työväestöltä riistetyt rikkaudet joutuvat siis porvariston saaliiksi. Kun raakalaissotilaat valloittivat jonkun kaupungin ja ryöstivät sen, kokosivat he saaliin yhteen kasaan, jakoivat sen mahdollisimman yhtäläisiin osiin. Nämät osat arvottiin niitten kesken, jotka hankkimisessa olivat panneet henkensä alttiiksi. Porvaristo sitävastoin on yhteiskuntajärjestelmänsä kautta siinä asemassa, että se voi anastaa itselleen rikkauksia ilman mitään hengenvaaraa. Tämä vaaraton jättiläissaaliin haltuunsa ottaminen onkin yksi suurimpia sivistyksen voittoja. Tavarain valmistajilta ryöstettyjä rikkauksia ei jaeta yhtä suuriin osiin eikä arvota. Ne jakautuvat vuokrina, osakkeina, korkoina, teollisuus- ja kauppavoittona suhteellisesti sen irtaimen tai kiinteän omaisuuden mukaan, mitä kullakin porvarilla on.

Omaisuuden, pääoman, vaan ei henkisten,

siveellisten eikä ruumiillisten voimien omistaminen on välttämätön ehto, tullakseen oikeutetuksi ottamaan vastaan osansa rikkauksien jaossa. Syllälapsella on yhtäpaljon oikeuksia kuin täysikasvuissellakin. Kuollut omistaa niitä niinkauvan kun joku jälkeenjäänyt nimitetään hänen oikeuksiensa perijäksi. Jako ei tapahdu ihmisten, vaan omaisuuksien kesken. Ihminen on nolla, omaisuudella vaan on merkitystä.

Sangen väärin on verrattu Darwinin oppia eläinten taistelusta olemassaolonsa puolesta, porvariston keskuudessa riehuvaan taisteluun rikkauksien jakamisesta. Voima, rohkeus, vikkelyys, kestävyys, viisaus — kaikki nämät ominaisuudet, joiden avulla eläimet voittavat — ovat sen olemukseen kuuluvia, mutta sitä ei ole omaisuus, jota porvaristo saa kiittää päästessään rikkauksista osalliseksi. Tämä voi kasvaa ja vähetä ja siten oikeuttaa hänet suurempaan tai pienempään osuuteen, ilman että sen lisääntymiseen tai vähenemiseen vaikuttaisi mitkään erityiset ruumiilliset tai henkiset ominaisuudet. Korkeintaan voi sanoa, että konnamaisuuden, salajuonittelun, ulkokultaisuuden, sanalla sanoen alhaisimpien, huonoimpien ominaisuuksien avulla voi porvari hankkia itselleen suuremman voitto-osuuden kuin hänelle pääomansa

arvon mukaan oikeastaan olisi tuleva. Jos siis eläinten taistelu olemassaolosta on niille monessa suhteessa edistyksen ehtona, on taistelu rikkauksista porvarille rappeutumisen aiheena.

Porvariston yhteiskunnallinen tehtävä, anastaa itselleen palkkatyöntekijäin hankkimia rikkauksia niin paljon kuin suinkin, tekee siitä jonkunlaisen loiseläjän luokan. Sangen harvat sen jäsenistä ottavat osaa rikkauksien yleiseen kartuttamiseen, ja sekin työ, jonka nämät tekevät, ei ensinkään vastaa niitä tuloksia, joita he siitä saavat nauttia.

Kun kristinusko ensimmäisillä vuosisadoilla oli kerjäläisjoukkion uskonto, heidän, joille valtio ja varakkaat kansalaiset jakoivat jokapäiväisen leivän, tuli se sittemmin porvariston uskonnoksi, porvariston, joka jokapäivä jakaa muiden hankkimat rikkauudet keskenään. Heihin juuri sopii Jesuksen vuorisaarnasta »isämeidän»-rukouksen sanat, joilla uskovainen anoo jokapäiväistä leipäänsä jumalalta, sensijaan että itse hankkisi sitä työllään. Ja Jesus lisäsi vielä tähän: »Katsokaa taivaan lintuja; he eivät kylvä eivätkä kokoo riiheen, ja kuitenkin heidän taivaallinen Isänsä ruokkii heidät. Sentähden älkää murehtiko huomisesta päivästä, mitä me syömme, mitä juomme ja millä itsemme vaatetamme? Teidän taivaallinen Isänne tietää kaikki,

mitä tarvitsette.» Porvariston »taivaallinen isä» on työntekijäin luokka, ruumiillisen työn ja henkisen työn tekijät; tämä on se jumala, joka huolehtii kaikista heidän tarpeistaan.

Mutta porvaristo ei voi tunnustaa loisluonnettaan, samalla lausumatta omaa kuolemantuomiotaan. Ja sentähden antaa se kyllä luonnontutkijoilleen täyden vapauden uskonkappaleista huolimatta tehdä laajoja ja perinpohjaisia tutkimuksia luonnosta, käyttääkseen näitä sitten rikkauksien hankkimiseen. Mutta toisaalta se taas kieltää taloustieteilijöitensä, filosoofejansa, siveysopintutkijoitansa, yhteiskuntaopintutkijoitansa, historioitsijoitansa ja valtiomiehiänsä puolueettomasti tutkimasta yhteiskunnallisia oloja ja määrää heidän keksimään sellaisia perusteita, joiden nojalla se voisi puolustaa omistusoikeuttaan omituisiin rikkauksiinsa.

Turvatakseen tulojaan ovat monet tiedemiehet innokkaasti koettaneet tutkia, eikö yhteiskunnallisella rikkaudella olisi mahdollisesti muita alkulähteitä kuin palkkatyö. He olivatkin huomaavinaan, että teollisuuden harjoittajain, kauppiaitten, tilanomistajain, osakkeenomistajain, koroillaaneläjain y. m. rahamiesten säästäväisyys, järjestyskyky, kunnollisuus, tieto, järkevyys y. m. hyveet vaikut-

tivat toisella tavalla ja paljon enemmän rikastumiseen kuin ruumiillisen ja henkisen työntekijäin palkkatyö, ja he ovatkin siis oikeutetut ottamaan itselleen paraat osat rikkauksista ja jättämään näille mitättömät tähteet.

Porvaristo kuuntelee hymyillen näitä tiedemiehiään, laulavathan ne sen ylistystä. Se toistaa yhä uudelleen näitä hävyttömiä väitteitä ja selittää ne ikuisiksi totuuksiksi. Mutta kuinka mitättömän pieni sen nerokkaisuus onkin, tietää se nämät väitteet vääriksi eikä voi salata itseltään, vähänkin ympärilleen silmäiltyään, että ne, jotka koko elämänsä ajan työskentelevät ilman pääomaa, pysyvät köyhempinä kuin Job, vaikka he olisivatkin oppineita, nerokkaita, säästäväisiä ja kunnollisia. Heidän kunnianhimonsa täytyy tyytyä jokapäiväisen leivän, elatuksen hankkimiseen. Nähdessään tämän sanoo porvari: jos nerokkaat taloustieteilijät, oppineet filosofit ja valtiomiehet, huolimatta tunnollisista tutkimuksistaan, eivät ole voineet löytää pätevää syytä porvarien rikastumiseen, on siinä jotain salaperäistä, tutkimatonta, jota ei voida selittää. Tällä tavoin kohtaa porvari »tutkimattoman» yhteiskuntajärjestyksensä.

Kaupan ja teollisuuden alalla vallitsee sama uhkapeli, joka pörssissä niin peittelemättä esiintyy.

Uskallus on niin suuri ja edeltäarvaamaton, että usein paraiten valmistetut, harkitut ja toimitetut sopimukset epäonnistuvat, kun taas toiset, kevytmielisesti ja umpimähkään tehdyt, menestyvät mainiosti. Tämä menestys ja kova onni, jotka näyttävät riippuvan odottamattomista, tuntemattomista ja sattuman määräämistä syistä, saattavat porvarin vähitellen pelaajan sieluntilaan. Tätä edistää vielä pörssipeli. Kapitalisti, jonka varallisuus riippuu pörssihinnoista, joiden vaihdoksien syitä hän ei tunne, on pelaaja. Mutta pelaaja, jonka menestys ja tappio riippuvat »onnesta», on sangen taikauskoinen olento.

Tutkimaton ympäröi porvaria yhteiskunnallisessa elämässä, niinkuin tutkimaton luonnossa ympäröi villiä. Kaikki — tai melkein kaikki — tapahtumat sivistyneessä elämässä kehittävät hänen taikauskaisia taipumuksiaan, hänen uskoaan sattumukseen.

Luotto, jota ilman ei kauppa eikä teollisuus ole mahdollista, on näyte luotonmyöntäjän uskosta sattumaan, tuntemattomaan, koska hänellä ei ole mitään todellista vakuutta siitä, että luotonnauttija voi maksupäivänä suorittaa sitoumuksensa. Sillä hänen maksukykyisyytensä riippuu tuhansien

aavistamattomien, tuntemattomien sattumien varassa.

Muut, joka päivä huomattavissa olevat, taloudelliset seikat vahvistavat porvarin uskoa salaperäiseen, aineellisuudesta vapaaseen henkiolentoon. Seteli esim. edustaa yhteiskunnallista voimaa, joka on sangen suuri verrattuna siihen arvottomaan aineeseen, josta seteli on tehty. Tästä johtuu helposti ajattelemaan sellaisen voiman olemassaoloa, joka on riippumaton aineesta. Tämän kurjan paperipalan avulla saa sen omistaja kaikkea, mikä sivistyneessä maailmassa on toivomisen arvoista: leipää, lihaa, viiniä, talon, maatilaa, hevosia, naisia, terveyttä, luottamusta, kunniaa y. m. Sillä saa tyydytystä haluille, nautintoa hengelle. Ei itse jumalakaan voisi antaa enempää. Porvari-elämä on salaperäisyyttä täynnä, se on aivan kuin siitä kudottu.

Kauppa- ja teollisuus pulat muodostavat tutkimattomien voimien vastustamattoman mahdin, joka pelonalaisen porvarin mielestä levittää yhtä paljon onnettomuutta ympärilleen kuin kristittyjen jumalan viha. Kun nämät voimat vyöryvät sivistyneen maailman yli, syöksevät ne tuhansia perikatoon ja hävittävät miljoonien arvosta tuotteita ja tuotannonvälikappaleita. Taloustutkijat ovat

yrittäneet saada selville niiden syitä ja laskea niiden jaksottaista palautumista, siinä kuitenkin onnistumatta. Ja kun heidän on ollut mahdotonta löytää näitä syitä maan päältä, ovat englantilaiset taloustieteilijät hakeneet niitä auringosta. Sen pilkut muka ovat syynä kuivuuteen, joka hävittää viljankasvun Intiassa ja täten vähentää myöskin eurooppalaisten tavarain menekkiä. Ne siis vaikuttavat ratkaisevasti tällaisiin puliin. Nämät arvoisat oppineet johdattavat mieleemme keskiajan astrologiaan, joka teki kaikki tapahtumat tähtien asennosta riippuviksi, ja villien uskon, että tähdenlennot, pyrstötähdet ja kuunpimennykset vaikuttavat ihmisten kohtaloihin.

Taloudellisessa elämässä vilisee porvarille tutkimattomia salaisuuksia, joiden ratkaisemisen mahdottomuuteen tiedemiehetkin jo ovat alistuneet. Kapitalisti, jonka tiedemiesten avulla on onnistunut saada luonnonvoimat palvelukseensa, seisoo kauhistuneena näiden käsittämättömien arvoitusten edessä. Hän selittää ne yhtä tutkimattomiksi kuin jumalansakin ja pitää viisaimpana alistua onnettomuuden sattuessa ja onnen sattuessa nauttia kiitollisena suotuja lahjoja. Hän sanoo Jobin tavalla: »Herra antoi, Herra otti, kiitetty olkoon Herran nimi». Taloudelliset voi-

mat ovat hänen mielikuvituksessaan hyviä tai pahoja henkiä.*)

Peloittavat yhteiskunnalliset salaisuudet, jotka ympäröivät porvaria ja vaikuttavat hänen kauppaansa ja teollisuuteensa, omaisuuteensa, hyvinvointiinsa ja elämäänsä hänen tietämättään miksi ja kuinka, ovat hänelle yhtä hirvittäviä kuin villille luonnonsalaisuudet, jotka kiihoittivat tämän vilkasta mielikuvitusta. Ihmistieteen tutkijat sanovat alkuperäisen ihmisen uskon noitiin, sieluun, henkiin, jumalaan johtuvan hänen tietämättömyydestään luonnon suhteen, sama selitys pitää paikkansa sivistyneeseenkin ihmiseen nähden. Hänen henkimaailmalliset aatteensa, hänen uskonsa jumalaan johtuvat siitä, että yhteiskunnallinen maailma on hänelle tuntematon. Hyvinvointinsa epävarmuus saa porvarin alunpitäin taipuvaksi uskomaan korkeampiin olentoihin, jotka mielensä mukaan suotuisasti tai epäsuotuisasti vaikuttavat yhteis-

---

*) Porvarilla on tapana puhua pulasta ikäänkuin elävästä olenosta. Kuuluisa ameriikkalainen humoristi Artemus Vard kertoo kuulleensa eräässä seurassa New-Yorkin rahamiesten niin varmasti väittävän: »Pula on tullut. Hän on täällä», että hän luuli sen olevan salissa ja saadakseen nähdä, minkälainen se olisi, alkoi hakea sitä tuolien ja pöytien alta.

kunnallisiin tapahtumiin. Ja saadakseen nämät suotuisiksi itselleen, antautuu hän harjoittamaan mitä törkeintä taikauskkoa: seurustelee toisesta maailmasta kotoisin olevien henkien kanssa, polttaa kynttilöitä pyhään kuvain edessä ja rukoilee kristittyjen kolmiyhteistä tai filosoofien yhtä jumalaa.

Keskellä luontoa elävään villiin tekevät sen ilmiöt mitä elävimmän, kiihoittavimman vaikutuksen, porvari sitävastoin ottaa ne hyvin maltilliselta kannalta: hän tuntee vaan koristetun, sievistetyn, somasti hiekoitetun ja haravoidun ja hyödylliseksi tehdyn luonnon. Lukemattomat palvelukset, jotka tiede on hänen rikastuttamiseksi tehnyt, ja joita hän yhä enemmän siltä vaatii, ovat jättäneet häneen jonkinlaisen sokean uskon omiin voimiinsa. Hän ei epäile jonakuna päivänä voivansa ratkaista kaikki luonnon arvoitukset. Hän ehkä vielä voi pidentää elämänsäkin rajattomasti, kuten mikrobi-kiihkoilija professori Metschnikoff lupaa. Mutta niin ei olekaan yhteiskunnallisten arvoitusten laita. Ne tekevät hänet todella levottomiksi, sillä hänen on mahdoton niitä ymmärtää. Juuri tämä yhteiskunnallisen maailman tutkimaton ja tuntematon yhtenäisyys on synnyttänyt hänen mielikuvituksesta köyhissä aivoissaan aatteen jumalasta. Tätä aatetta hänen ei oikeastaan tarvinnutkaan enään

keksiä, sen löysi hän valmiina, käyttökuntoisena. Mutta jos näin ei olisi ollut, olisi hänen täytynyt se itse keksiä, niin välttämättömäksi tuli se hänelle näiden käsittämättömäin, selittämättömäin arvoitusten kautta.

Mutta jos porvari on levoton varallisuutensa äkkiarvaamattomista vaihdoksista ja taloudellisten voimain käsittämättömästä leikistä, niin vielä enemmän häntä hämmästyttävät kaikkialla vallitsevat kierot käsitykset oikeudesta, siveellisyydestä ja kunnollisuudesta, joista paljon kuitenkin puhutaan, vaikka ei kukaan itse puolestaan niitä noudata, ainoastaan toiselta sitä vaatii. Jos kauppias antaa ostajalle huonoa ja väärennettyä tavaraa, vaatii hän kuitenkin maksun oikeassa moitteettomassa rahassa. Jos teollisuudenharjoittaja petkuttaa työmiestä palkanmaksussa, vaatii hän kuitenkin, että tämä ei saa tuhlata minuuttiakaan työpäivästä, josta hänelle palkka maksetaan. Jos isänmaanystävä — ja kaikki porvarit ovat isänmaanystäviä — anastaa itselleen jonkun pienemmän kansan isänmaan, pysyy hänen oman isänmaansa riippumattomuus hänen uskonkappaleensa kauppaasioissa. Sen, Cecil Rhodes'in sanain mukaan »yhteiskunta vaatii». Oikeus, siveys ja muut enemmän tai vähemmän ikuiset periaatteet ovat

porvarille jonkin arvoisia vaan silloin, kun ne palvelevat hänen omia tarkotuksiaan. Niillä on ikäänkuin kahdenlaiset kasvot: lempeät ja hymyilevät katselevat häntä itseään, kopeat ja ankarat ovat toisiin ihmisiin päin käännettyt.

Voisi luulla, että tämä alituinen ristiriita, joka on teon ja oikeus- ja siveyskäsitteiden välillä valitsemassa, horjuttaisi porvariston uskoa oikeutta vaativaan jumalaan. Mutta se päinvastoin lujittaa sitä ja valmistaa alaa toiselle aatteelle, aatteelle sielun kuolemattomuudesta. Tämä aate oli oikeastaan kadonnut jo vanhempien sivistyskansain keskuudesta. Tottumus saamaan palkan kaikesta, minkä tekee ja mitä ei tee, pitää vireillä, vahvistaa ja elähyttää tätä uskoa porvareissa. Ainoastaan voiton toivossa pitää hän työmiehiä työssä, valmistaa tavaroita, ostaa, myy, kätkee rahoja ja ylimalkaan toimittaa kaikenlaisia tehtäviä. Hän ei tee mitään asianharrastuksesta, ainoastaan voiton toivossa. Kun hän on antelias, avulias, kohtelias, ei hän tee tätä sisällisen tyydytyksen tähden. Hänen täytyy voittaa siitä jotain ollakseen tyytyväinen, tarvitsematta ajatella joutuneensa liian hellän, lapsellisen sydämensä narriksi. Jos ei hän nyt täällä maanpäällä saa siitä palkintoa, kuten usein tapahtuu, toivoo hän saavansa sen taivaassa.

Hän ei odota ainoastaan palkkaa hyvistä töistään ja tekemättä jätetyistä huonoista teoista, vaan hän toivoo saavansa korvauksen huonosta onnestaan, vastoinkäymisistä, vieläpä pettymyksistäkin ja mielihahasta. Hänen Minänsä on niin vaativainen, että se kiskoo itselleen voittoa sekä maanpäällä että taivaassa. Sivistyksen mukana seuraavat lukemattomat ja huutavat vääryydet ja ne, joiden uhriksi hän itse mahdollisesti on joutunut, näyttävät hänestä niin jättiläismäisiltä, että hän ei voi muuta luulla, kuin kaiken vielä jonakuna päivänä tulevan korvatuksi. Tämä päivä koittaa vasta toisessa maailmassa. Vasta taivaassa vahingot palkitaan. Kuoleman jälkeinen elämä on varma, sillä hänen rakas, vanhurskas ja kaikilla porvarillisilla hyveillä varustettu jumalansa ei voi tehdä toisin kuin korvata hänelle kaikki kärsityt vääryydet. Taivaan kauppaoikeudessa suoritetaan kaikki maan päällä maksamatta jääneet laskut.

Palkkatyöntekijäin hankkimain rikkauksien riittäminen ei porvarin mielestä ole vääryyttä. Tämä varkaus on hänen mielestään oikeus itse, eikä hän voi käsittää, että jumalalla tai kellään muullakaan voisi olla siitä toisenlaiset ajatukset. Tästä huolimatta luulee hän sentään työmiestenkin voivan toivoa parannuksia oloihinsa ja työehtoihinsa

ikuista oikeutta loukkaamatta. Mutta kun porvari varmasti tietää näitten parannuksien tulevan tapah-tumaan hänen omalla kustannuksellaan, pitää hän viisaimpana luvata työmiehille tulevan elämän, jonka he viettävät yhtä hauskesti ja mukavasti kuin porvaritkin. Kuoleman jälkeisen onnellisen elämän lupaus on halvin tapa tyydyttää työnte-kijäin vaatimuksia. Näin muuttuu usko haudan-takaiseen elämään, jossa hän toivoo oman Minänsä tulevan tyydytetyksi, kiskomisen välikappaleeksi.

Maallisten asioiden lopullinen ratkaisija ja tuomari taivaassa on tietysti jumala, joka määrää toiset ihmiset paratiisiin, toiset ikuiseen piinaan, kuten Plato ja hänen mukaansa kristinoppi va-kuuttavat.

Nykyaikaisen porvarin sydämellä on pääasial-lisesti palkinto ja hyvitys haudan tuolla puolen. Pahantekijäin, s. t. s. ihmisten, jotka ovat hänelle persoonallisesti tehneet vääryyttä, rangaistuksesta hän sentään verrattain vähän välittää. Helvetti ei häntä paljoa liikuta, koska hän ei tiedä tehneensä eikä voivansa tehdä koskaan mitään sinne jou-tuakseen, ja koska hänen vihansakin lähimmäi-siään kohtaan, jotka ovat hänelle vääryyttä teh-neet, on tavallisesti pian ohimenevää laatua. Hän on aina valmis ryhtymään heidän kanssaan kauppa-

asioihin tai tuttavuussitoumuksiin, jos näistä on hänelle hyötyä. Tunteepa hän jonkinlaista kunnioitustakin niitä kohtaan, jotka ovat häntä pettäneet. Sillä itse asiassa ovat nämät tehneet hänelle samaa kuin hän itsekkin olisi heille tehnyt tai tahtonut tehdä. Joka päivä tapaamme porvarillisessa yhteiskunnassa henkilöitten, jotka huijauksien tähden ovat joutuneet häväistysjuttuihin osallisiksi ja joiden jo ijäksi luuli poistuneen julkisesta elämästä, jälleen sukeltavan pinnalle ja pääsevän kunnioitettuun asemaan. Kysytään vaan, onko heillä rahoja, sitten voivat uudelleen alkaa toimensa ja kunnioitetun itsensä hyödyttämisen.

Helvetin keksivät toisilleen ihmiset, joita viha ja kostonhimo raateli. Ensimmäisten kristittyjen jumala oli leppymätön tuomari, joka vihollisilleen, uskottomille, määräsi rangaistukseksi hirmuisimmat vaivat. »Herra Jesus», sanoo Paavali, »ilmaantuu taivaasta enkeleineen, jotka ovat hänen alamaisiaan ja kosta a tulen leimauksella niille, jotka eivät Jumalaa tunteneet, ja niille, jotka eivät evankeliumia tottele; ne pitää vaivaa kärsimän, ijankaikkisesti kadotuksen, Herran kasvoista ja hänen kunniansa väkevyydestä» (2 Tess. 1: 7—9). Siihen aikaan toivoivat kristityt yhtä hartaasti hurskautensa palkintoa kuin rangaistusta viholli-

sillensa, jotka olivat jumalankin vihollisia. Nyt kun porvari ei enään tunne sellaista raivoisaa vihaa — vihasta ei ole mitään hyötyä — ei hänelle helvettikään ole niin tärkeä kostonsa tyydyttämiseksi, eikä kostonjumalakaan lähimmäisten kurittamiseksi.

Porvarin usko jumalaan ja sielun kuolematomuuteen on hänen yhteiskunnallisen ympäristönsä ajatuksellisia ilmaisumuotoja. Hän voi tästä vapautua sitten vasta kun häneltä on otettu pois palkkatyöntekijöiltä riistämänsä rikkaudet ja kun hän on muuttunut loiseläjästä tuottavaksi työntekijäksi.

Kahdeksannentoista vuosisadan porvaristo, joka Ranskassa taisteli yhteiskunnallisesta vallasta, hyökkäsi rajusti katoolista papistoa ja kristinuskoa vastaan, koska ne olivat ylimystön tukena. Kun taistelun kuumuudessa toiset johtomiehet, kuten Diderot, Lamettrie, Helvetius ja Holbach, johtuivat uskonnottomuudesta jumalan kieltämiseen, eivät toiset tämän sunnan etevimmät johtajat, kuten Voltaire, Rousseau, Turgot, jotka elivät vallankumouksen jälkeen, kieltäneet jumalan olemassa oloa. Materialistiset ja aistilliset filosofit Gabanis, Maine de Biran, de Gérando peruuttivat julkisesti uskottoman oppinsa. Emme saa kuitenkaan syyt-

tää näitä etevii miehiä siitä, että kavalsivat aatteensa, joiden avulla he saavuttivat kuuluisuutensa. Syy on yksistään porvariston. Kun se saavutti voiton, kadotti se uskottoman taisteluhaluksensa ja palasi kristinuskon helmaan. Yhteiskunnallinen ilmapiiri vaikutti ajattelijoihin: he olivat porvareita ja kehittyivät tämän luokan suuntaan.

Yhteiskunnallinen ympäristö, jonka vaikutusta eivät sivistyneimmät ja henkisesti vapaimmatkaan porvarit voi vastustaa, on syynä myöskin siihen, että sellaiset nerokkaat miehet kuin Cuvier, Geoffroy, Saint-Hilaire, Faraday tunnustivat jumalan olemassa olon. Se on syynä nykyaikaisien oppineitten myöntävyyteen tässä suhteessa. He eivät uskalla kieltää jumalaa, koittavat vaan ratkaista tätä arvoitusta. Tähän varovaisuuteen sisältyy jumalan olemassa olon tunnustaminen. Sillä he tarvitsevat häntä ymmärtääkseen yhteiskunnallisen maailman ilmiöitä, jotka näyttävät sattuman leikiltä, kun taas luonnonmaailmassa vallitsevat välttämättömyyden lait.

Saksalaisen jesuiitan Gruberin sanoja: »Tutkimaton on vapaamuuraraisuuteen sovellettu ajatus jumalasta», käyttää Brunetiére tehdäkseen pilaa porvariston vapaauskoisuudesta. »Tutkimaton» ei voi olla itse jumala-ajatuksena, mutta

kyllä sen luovana syynä, yhtähyvin villeillä ja raakalaisilla kuin kristillisellä porvaristolla ja vapaa-muurareillakin. Kun ympäröivän luonnon tuntemattomat voimat saattavat villin ja raakalaisen ajattelemaan jumalaa, maailman luoja ja järjestäjää, niin pakottavat myöskin yhteiskunta-maailman tuntemattomat voimat porvarin ajattelemaan jumalaa, henkisen ja ruumiillisen työntekijöiltä riistettyjen rikkauksien jakajaa, joka antaa hyvän ja pahan, palkitsee teot ja korvaa vääryyden. Huomaamattaan ovat villi ja porvari täten johtuneet ajattelemaan jumalaa, aivan kuin he huomaamattaan seuraavat maan mukana sen pyöriessä.

IV.

Jumala-aatteen kehitys.

Jumala-aate, jonka luonnollisen ja yhteiskunnallisen ympäristön tuntemattomat seikat synnyttivät ja juurruttivat ihmisaivoihin, ei ole muuttumaton, vaan päinvastoin vaihtelee ajan ja paikan mukaan. Se kehittyy samassa määrässä kuin tuotannon muodot ja yhteiskunnallinen ympäristö kehittyvät.

Kreikkalaisten, roomalaisten ja muiden vanhanajan kansojen uskon mukaan asui jumala määrättyssä paikassa ja hänen tarkoituksensa oli palkita palvelijoitaan ja vahingoittaa vihollisiaan. Jokaisella perheellä oli omat jumalansa kunnioitettujen esi-isäin henkien joukossa, ja jokaisella kaupungilla oli oma suojelejumalansa »kaupunkijumala», kuten kreikkalaiset sanoivat. Suojelejumala tai -jumalatar asui erityisessä sille pyhityssä temppelissä, joka oli koristettu sen puisilla tai kivisillä kuvapatsailla. Ne pitivät huolta kaupungin asukkaista, valvoivat niitten kohtaloita. Sukujumalat toimivat taas perhettä koskevissa asioissa. Tämäntapainen oli raamatun Jehovakin. Hän asui laatikossa, »liitonarkissa», joka kuljetettiin mukana heimon muuttaessa asuinpaikkaa. Sitä kannettiin sotajoukkojen etupäässä, jotta Jehova taistelisi kansansa puolesta. Jos hän ankaresti rankaisikin lainrikkomisesta, teki hän toisaalta, kuten vanha testamentti kertoo, suuria palveluksia kansalleen. Jos »kaupunkijumala» ei voinut ylläpitää valtaansa, sai hän avukseen toisen jumalan. Niinpä esim. roomalaiset toisen puunilaissodan aikana tuottivat Kybele-jumalattaren kuvapatsaan Pessinus-kaupungista Frygiassa, jotta tämä vähäaasialainen jumalatar auttaisi heitä taistelemaan

Hannibalia vastaan. Samoin ajattelivat kristitytkin jumalista, särkiessään kuvapatsaita ja hävittäessään temppeleitä, tehdäkseen jumalat kodittomiksi ja voimattomiksi suojelemaan pakanoita. Villit pitivät sielua ruumiin perikuvana, sentähden jumaliksi tulleet henget, vaikkakin väliin ottivat asuntonsa kiviin, puukappaleisiin ja eläimiin, säilyttivät ihmisellisen muotonsa. Paavali ja apostolit olettivat, että jumala on ihmisen muotoinen. He loivat itselleen jumal'ihmisen, henkisesti ja ruumiillisesti heidän kaltaisensa. Nykyaikainen kapitalisti kuvittelee sen olevan päättömän ja kädettömän, ja sen sijaan että jumala asuisi erityisessä paikassa maapallolla, on se läsnä joka paikassa.

Kreikkalaiset, roomalaiset, juutalaiset ja ensimmäiset kristityt eivät ajatelleet jumalaa yhdeksi ainoaksi. Yhtä lujasti kuin juutalaiset uskoivat Jehovaan, uskoivat he myöskin Molokiin, Baaliin ja muihin jumaliin, joita heitä vastaan sotivat kansat palvelivat. Ja kun ensimmäisien vuosisatojen kristityt puhuivat Jupiterista ja Allahista väärinä jumalina, pitivät he näitä kuitenkin jumalina, jotka voivat tehdä ihmeitä yhtähyvin kuin Jeesus ja Isäjumalakin. Ainoastaan uskomalla jumalien moninaisuuteen, oli mahdollista jokaisen kaupungin pitää sille pyhitetty jumalansa, joka asui

omassa temppelissään ja esiintyi kuvapatsaan tai jonkun muun esineen muodossa. Jehova esim. esiintyi kivessä. Nykyaikaisen kapitalistin, uskoessaan jumalansa kaikkialla läsnäolevaksi, täytyy ehdottomasti otaksua sen yhdeksi ainoaksi. Ja kaikkialla läsnäolevaisuuden ominaisuus estää esittämästä sitä päällä, käsillä, jaloilla ja muilla ruumiinosilla varutettuna, kuten Homeros esitti Jupiterin tai Paavali Jesuksen.

Vanhan ajan sotaisien, alituisesti ympärillä asuvia kansoja vastaan taistelevien kaupunkien suojeleusjumalat eivät voineet tyydyttää niitä vaatimuksia, joita kauppatuotanto synnytti porvarillisten valtioitten kauppa- ja teollisuuskaupungeissa. Nämät kun olivat pakotetut elämään rauhallisissa väleissä ympärillä asuvien kansojen kanssa. Teollisuuden ja kaupankäynnin tähden täytyi siis noustavan porvariston syöstä »kaupunkijumalat» valtaistuimiltaan ja keksiä sijaan yleismaailmallisia jumalia. 6:nella ja 7:nellä vuosisadalla e. Kr. huomaamme Joonian ja Kreikan merikaupungeissa yritettävän perustaa uskontoa, jonka mukaan jumalat eivät hallitsisi yhtä kaupunkia kukin, vaan vaadittiin että niitä samoja jumalia myöskin muut kansat, vihollisetkin, palvelisivat ja kunnioittasivat. Nämät uudet jumalat, Iris, Demeter, Dionysos,

Mithra, Jeesus y. m., joista useimmat kuuluivat matriarkaaliseen (äitivaltaiseen) aikakauteen, olivat vielä ihmisenmuotoisia, vaikka jo alettiin tuntea tarvittavan ei ihmisenmuotoista korkeampaa olen-
toa. Vasta kapitalistisella aikakaudella voi aate jumalasta henkiolentona päästä vallitsevaksi, luon-
nollisena seurauksena omaisuuden persoonatto-
masta, osakeyhtiöinä esiintyvistä muodosta.

Persoonaton omaisuus, joka synnytti uudet, tähän asti tuntemattomat omistusmuodot, muodosteli ehdottomasti porvariston tapoja ja ajatus-
kantaa. Tähän asti voitiin esim. omistaa viini-
viljelysmaita Bordeaux'ssa, kutomo Rouenissa, rautatehdas Marselleissa, kauppaliike Pariisissa. Kaikki nämät laatuunsa ja maantieteelliseen ase-
maansa nähden perin erilaiset ominaisuudet olivat yhden, kahden, korkeintaan kolmen henkilön hallussa. Harvoin tapahtui, että sama henkilö omisti sen useampia. Toisin on persoonattoman omaisuuden laita: rautatie, pankki, vuorikaivos j. n. n. voivat kuulua sadoille tuhansille kapitalis-
teille, joilla yhdellä ainoalla voi olla salkussaan ranskalaisia, preussiläisiä, turkkilaisia, jaappanilaisia valtiovelkapapereita, Transvaalin kultakaivos-, kiin-
nalaisen sähköraitiotie-, brasilialaisen kahviviljelys- ja ranskalaisen vuorikaivosyhtiön osakkeita. Kapi-

talisti ei voi persoonatonta omaisuutta, jonka omistajan nimeä hän kantaa, pitää niin rakkaana kuin pikkuporvari pitää omaisuuttansa, jota hän itse hoitaa ja joka toimii hänen katsantonsa alaisena. Tämä persoonaton omaisuus tuottaa hänelle korkoa samassa suhteessa kuin osakkeiden ostohinta on niiden tuottamaan jako-osuuteen. Hänelle on kerrassaan yhdentekevää, tulevatko nämät korot sokuri- tai puuvillatehtaista, ja sijaitsevatko nämä Parisissa vai Pekingissä. Siitä hetkestä alkaen, kun jako-osuus yksinään tulee ratkaisevaksi, on yhdentekevää, mitä laatua jako-osuuksia tuottavat omaisuudet ovat. Eri teollisuuslaitokset eri maissa ovat kapitalistin mielestä yksi ainoa omaisuus, voitto-osinkojen tuottaja. Ja niiden eri laadun ja paikan näkee vaan pörssissä kiertelevistä osakekirjoista.

Persoonaton omaisuus, käsittäen kaikki elinkeinot ja ulottuen yli koko maapallon, levittää imulonkeronsa, kuten polyoppi, yhtähyvin kristittyjen kansojen kuin muhamettilaisten, buddhalaisen ja tulenpalvelijoitteinkin keskuuteen. Koska rikkauksien riistämisen himo on kokonaan vallannut porvarin, täytyy mitä erilaisimpien ja eri kansakuntien keskuudessa sijaitsevain omaisuuksien yhteensulautuminen kuvastua hänelle yhtenä ainoa-

na yleismaailmallisena omaisuutena ja vaikuttaa hänen käsitykseensä jumalastakin. Ja aivan huomaamatta johtuu tästä se, että monet eri jumalat sulautuvat yhdeksi ainoaksi yleismaailmalliseksi jumalaksi, jolla tietysti eri maissa on eri nimensä: Jeesus, Allah, Buddha j. n. e. ja jota palvellaan erilaisilla juhlamenoilla.

On historiallinen tosi-asia, että aate ainoasta yhteisestä jumalasta, jonka Anaxagoras ensi kerran lausui ilmi, ja joka sitten vuosisatoja elää vaan muutamien harvojen ajattelijain aivoissa, on vasta kapitalistisen sivistyksen kautta tullut yleiseksi. Samoin kuin yleismaailmallisen, persoonattoman omaisuuden ohella on olemassa lukematon joukko paikallisia, henkilökohtaisia omaisuuksia, on myöskin kapitalistin käsityksen mukaan ainoan yleismaailmallisen jumalan rinnalla vielä paikallisia, ihmisenkaltaisia jumalia. Kansojen jako kansakuntiin, jotka kilpailevat keskenään kaupassa ja teollisuudessa, pakottaa porvariston jakamaan yhteisen jumalansakin yhtämoneen jumalaan kuin kansakuntiakin on. Sentähden uskoo jokainen kristitty kansa, että kaikkien kristittyjen jumala on kuitenkin hänen erityinen kansallisjumalansa, kuten Jehova juutalaisten ja Pallas Atene ateenaisten. Kun kaksi kristittyä kansakuntaa julistaa

sodan toisilleen, rukoilee kumpikin omaa kansallisjumalaansa taistelemaan puolestaan. Kun toinen sitten voittaa, laulaa se »Te Deum'»in, kiittää jumalaansa siitä, että tämä on lyönyt viholliskansan ja sen kansallisjumalan. Pakanoitten eri jumalat taistelivat keskenään, kristittyjen ainoa, yhteinen jumala taistelee itseään vastaan. Sitten vasta voisi yleismaailmallinen jumala syöstä kansallisjumalat vallasta, kun kaikki porvarikansat yhdistyisivät yhdeksi ainoaksi kansaksi.

Persoonattomalla omaisuudella on muitakin ominaisuuksia paitsi näitä, jotka saivat ilmaismuotonsa yleismaailmallisessa jumalassa.

Viljapellon, käsityöläisen tai kauppaliikkeen omistaja voi nähdä, mitata, kosketella ja arvioita omaisuutensa ja sen muoto on kokonaisuudessaan hänellä selvillä. Mutta valtiovelkapaperien, rautatieosakkeitten, hiilikaivos-, vakuutusyhtiö- tai pankki-osakkeitten omistaja, ei voi nähdä, mitata, kosketella tai arvioida sitä omaisuutensa osaa, jota hänen paperiset setelinsä ja osakkeensa edustavat. Missä metsässä, valtionrakennuksessa, rautatievaunussa, kivihiilitonnissa tai missä vakuutuskirjassa tai pankin kassaholvissa hän voisi sen nähdä? Hänen omaisuuspalasensa on kadonnut, sulautunut jättiläismäiseen kokonaisuuteen niin, ettei hän voi sitä

itselleen edes kuvitella. Sillä vaikka hän on nähnyt vetureita, ratapihoja ja maan alaisia käytäviä, ei hän koskaan voisi nähdä kokonaiskuvaa rautatiestä tai vuorikaivoksesta. Ja valtiovelkaa, pankkia tai vakuutusyhtiötä ei voi kuvallisesti esittää. Sillä tavoin voi persoonaton omaisuus, jossa hänelläkin on osansa, saada vain häilyvän, epämääräisen muodon omistajansa mielikuvituksessa. Se on hänelle pikemmin jonkunlainen jako-osuuksien kautta ilmenevä ajatusolento, kuin silmännähtävä todellisuus. Kuitenkin huolehtii tämä persoonaton omaisuus, joka on epämääräinen kuin yliaistillinen ajatus, kaikesta, mitä sen omistaja tarvitsee, kuten kristittyjen taivaallinen Isä, vaatimatta häneltä muuta kuin jako-osuuksien vastaanottamista. Nämät lankeavat hänelle armona, hänen ruumiinsa ja sielunsa nauttiessa autuaallista mukavuutta. Hän vaivaa aivojaan yhtävähän oppiakseen tuntemaan korkoja ja osuuksia tuottavan persoonattoman omaisuuden luonnetta, kuin saadakseen tietää, onko tämä ainoa, yleismaailmallinen jumala mies vai nainen vai eläin, nerokas vai tyhmä, onko se voimakas, raaka, vanhurskas, hyvä j. n. e., joilla ominaisuuksilla ihmisenkaltaiset olennot olivat varustetut. Hän ei tuhlaa aikaansa rukouksiin, koska hän tietää, ettei se voisi millään tavalla

vaikuttaa persoonattoman omaisuuden korko- ja jako-osinkoihin.

Kun persoonaton omaisuus vaikutti ihmisenkaltaisen kristittyjen jumalan muuttumisen epämääräiseksi yliaistilliseksi ajatusolennoksi, poisti se porvarin uskonnollisilta tunteilta sen kiihkoisuuden, joka oli esiintynyt marttyyreissa, ristiretkeilijöissä ja inkvisiittoreissa. Uskonto tuli yksityisen makuasiaksi, aivan kuin keittiö, jossa kukin antaa valmistaa ruokansa mielensä mukaiseksi: voissa tai öljyssä sipulien kera tai ilman. Mutta jos kapitalistinen porvaristo tarvitseekin uskontoa, — ja hänelle on juuri vaapaamielinen kristillisyys sopiva — ei hän voi hyväksyä katoollisuutta ilman perinpohjaisia muutoksia, sillä sen inkvisiittoriomainen itsevaltius tahtoo määräämisvallan yksityiselämän pikkuasioissakin. Ja sen oma järjestys piispoineen, pappineen, munkkineen ja jusuiittineen, jotka ovat ankaran kurin alaisia ja sokeasti kuuliaisia, häiritsee yleistä järjestystä. Feudaalinen yhteiskunta, jonka jäsenet maaorjasta kuninkaaseen asti olivat pappien vallassa ja molemminpuolisten oikeuksien ja velvollisuuksien yhdistämät, voi sietää katoollista kirkkoa, mutta sitä ei voi porvarillinen kansanvalta tehdä. Sen lain edessä saman arvoiset jäsenet, joiden harrastukset suuresti eriävät

toisistaan, ovat jatkuvassa teollisuus- ja kauppa-taistelussa keskenään. Ja he vaativat aina oikeutta pitää silmällä virastoja ja saattaa ne virheistä edesvastuuseen.

Samalla tavoin porvaristo, joka ei sallinut minkäänlaisten kahleitten sitovan itseään rikkauksien pyynnissä, ei voinut kärsiä käsityöläismestarien järjestymistä ammattikuntiin, joissa tuotannon tapaa ja laatua valvottiin. Ne siis hajotettiin. Kokonaan tarkastuksesta vapaana käyttää porvari nyt mielensä mukaan kaikkia keinoja rahaa saadakseen. Valmistamiensa ja myymiensä tavarain laatu riippuu hänen omantuntonsa venyväisyydestä. Ostajan asia on katsoa, ettei tule petetyksi tavarain laadun, painon ja hinnan suhteen. Kukin itselleen ja jumala kaikille. Vapaus teollisuuden ja kaupan alalla täytyy hänen katsantokantansa mukaan kuvastua uskonnossa, jota jokainen ymmärtää omalla tavallaan. Jokainen selvittää välinsä jumalansa kanssa kuten kauppa-asioissa omantuntonsa kanssa. Ja kukin tulkitsee raamatun ja kirkon oppia älynsä ja tietojensa mukaan.

Kapitalisti ei voi tulla marttyyriksi eikä inkvi-siittoriksi, koska hän ei ole niin kääntymyskiihkoinen kuin ensimmäiset kristityt. Näille oli usko-vaisten luvun enentäminen elämän kysymyksenä,

jotta pakanallista yhteiskuntaa vastaan taistelevien tyytymättömien joukko kasvaisi. Kuitenkin on kapitalistilla jonkinlainen uskonnollinen käännytys-halu, ilman innostusta ja vakaumusta, ja rajoittuu se tosin vaan naisiin ja palkkatyöntekijöihin.

Naisen täytyy mukautua kapitalistin oikkuihin. Hän on uskonnollinen tai petollinen, kuinka kulloinkin vaaditaan. Jos nainen on naimisissa ja joku vieras mies häntä mielistelee, täytyy hänen pettää oma miehensä muka velvollisuudesta tämän vieraan miehen omaa minää kohtaan. Ja mies käyttää kaiken vaikutusvoimansa tässä tapauksessa vapauttaakseen naisen uskonnollisista ennakkoluuloista. Jos nainen taas on hänen laillinen puolisonsa, vaatii tämä häneltä uskollisuutta, joka kestää kaikki koetukset. Tällöin käyttää mies uskontoa sopivana apukeinona teroittaakseen vaimonsa mieleen tämän avioliittovelvollisuuksia.

Palkkatyöntekijäin täytyy tyytyä kohtaloonsa. Porvarin yhteiskunnallinen tehtävä työn hyväkseen käyttäjänä vaatii häntä levittämään kristinoppia samalla saarnaten nöyryyttä ja alistumista jumalan tahtoon, jonka mukaan toinen on luotu herraksi, toinen palveliaksi. Kristinoppia hän täydentää ikuisilla kansanvallan periaatteilla. Hänelle on mitä tärkeintä saada palkkatyöntekijä tuhlaamaan henki-

sen pontevuutensa väittelyissä uskonnon totuuksista, oikeudesta, vapaudesta, siveydestä, isänmaasta, y. m., jotta ei tälle jäisi minuutinkaan verran aikaa ajatella kurjaa tilaansa ja sen parantamista. Kuu-luisa vapaakauppias Jakob Bright piti tätä tyhmen-nysjärjestelmää niin suuriarvoisena, että hän vietti sunnuntainsa lukemalla ja selittämällä raamatun työmiehilleen. Tällaista raamatullista tyhmentämistä harjoittivat englantilaiset porvarit, miehet ja naiset joskus hovin vuoksi, kun ei heillä ollut muuta tekemistä. Teollisuutta harjoittavan porvariston täytyy käyttää tähän tarkoitukseen oikeita ammatti-miehiä, jollaisia ovat kaikki papit. Mutta, kuten mitalissakin on kaksi puolta, piilee työntekijänkin raamatun lukemisessa ja tuntemisessa vaara. Rockefeller ymmärsi sen. Tämä suuri trustimies perusti trustin kansanraamattujen julkaisemista varten. Ja nämät raamatut olivat kokonaan puh-distetut valituksista ja kostonhuudoista rikkaitten harjoittamaa vääryyttä vastaan. Katoolinen kirkko näki tämän vaaran jo ennakoita. Se kielsi usko-laisiltaan raamatunlukemisen ja kirosi kerettiläisenä Viclefin, joka ensimmäisenä käänsi raamatun kansan-kielille. Palkaksi monenmoisista porvaristolle tekemistään palveluksista saa papisto siltä rahallista ja valtiollista kannatusta, vaikka pappien vallanhimo

ja heidän sekaantumisensa yksityisasioihin herättääkin porvariston vastenmielisyyttä.

V.

Köyhälistön uskonnottomuuden syyt.

Kaikki ne lukuisat yritykset, joita on tehty sekä Euroopassa että Aasiassa köyhälistön kääntämiseksi kristillisyyteen, ovat kokonaan tyhjiin rauenneet. Sitä ei ole onnistuttu herättää uskonnollisesta välinpitämättömyydestä, joka tulee yhä yleisemmäksi kansan suuren enemmistön keskuudessa sen mukaan kuin koneellinen tuotanto liittää uusia] tulokkaita talonpoikaisista käsityöläis- ja pikkuporvaripiireistä palkkatyöntekijäin riveihin.

Kun koneellinen tuotantotapa herättää porvarin uskonnollisuutta, vaikuttaa se köyhälistöön sensijaan päinvastaisesti.

On aivan johdonmukaista, että kapitalisti uskoo sallimukseen, joka huolehtii hänen tarpeistaan, ja jumalaan, joka tuhansien joukosta on valinnut juuri hänet, antaakseen hänelle ylenmäärin rikkauksia hänen laiskuutensa ja yhteiskunnallisen kelpaamattomuutensa palkaksi. Mutta vielä johdon-

mukaisempaa on, ettei köyhälistö tiedä mitään jumalallisesta sallimuksesta, koska se ei näe saavansa jokapäiväistä leipäänsä taivaalliselta isältään, vaikka aamusta iltaan sitä rukoilisi. Sen täytyy kättensä työllä hankkia palkan, jolla se saa välttämättömät tarpeensa. Ja jos ei se tekisi työtä, olisi sillä nälkäkuolema edessä, kaikista taivaan jumalista ja maallisista ihmisystävistä huolimatta. Palkkatyöntekijä tuntee itse olevansa oma sallimuksensa. Hänen elämässään ei ole, kuten porvarin elämässä, mitään suuria onnentapauksia, jotka taikaiskulla auttaisivat hänet surullisesta asemastaan pääsemään. Hän syntyy, elää ja kuolee palkkatyöntekijänä. Tässä asemassa eivät hänen pyrkimyksensä nouse korkeammalle kuin palkkanylennyksen saamiseen ja että hänellä pysyisi jatkuva palkka kaikkina vuoden päivinä ja kaikkina elämänsä vuosina. Mitään sattumia ja edeltä arvaamattomia onnenpotkuja ei ole olemassa köyhälistöä varten, kuten porvaria, jolle ne ovat mystillisten, salaperäisien mietiskelyjen aineena. Ja jumala-aate voi syntyä ihmisen aivoissa ainoastaan salaperäisien kuvittelujen aiheuttamana.

Palkkatyöntekijä ei tee itselleen selväksi — yhtävähän kuin porvari ja hänen taloustieteilijänsäkään — taloudellisia tapahtumia, hän ei ota

selvää, miksi teollisuudessa hyviä aikoja, ylituotantoa seuraavat pulat ja työttömyys yhtä säännöllisesti kuin yö päivää. Näissä suhteissa puuttuva käsitys, joka tekee porvarin taipuvaiseksi uskomaan jumalan olemassaoloon, ei tee samaa vaikutusta palkkatyöntekijään, koska he molemmat ovat aivan eri asemassa nykyaikaiseen tuotantoon nähden. Porvareilla on hallussaan, tuotannon välikappaleitten omistamisen tähden, ilman kontrollia (tarkastusta) tuotannon johtaminen ja tavarain menekki. Hän on sentähden pakoitettu puuhaamaan siihen vaikuttavissa asioissa. Palkkatyöntekijällä ei taas ole oikeutta huolehtia niistä. Hän ei ole osallisena tuotannon johdossa eikä raaka-aineitten valinnassa eikä hankinnassa; yhtävähän ottaa hän osaa tuotannonvälikappaleitten valintaan ja tavarain myyntiin. Hän tekee vaan, mitä käsketään, kuten kuormajuhta. Jesuiittain ehdoton kuuliaisuusvaatimus, joka on herättänyt vapaa-ajatteliijoissa kiivasta vastustusta, on lakina armeijassa ja tehtaassa. Kapitalistin asettamana käyntikunnossa olevien, raaka-aineella varustettujen koneitten viereen, tulee palkkatyöntekijä osaksi koneitten rataslaitoksessa. Koko tuotannossa on hänellä vaan yksi ainoa tarkoitusperä, palkka, ja ainoa suru, että se voitaisiin häneltä, ottaa. Kun hän sen on saanut

haltuunsa, on hän tyytyväinen. Koska palkka on koko tuotannon ainoa etu, jonka porvaristo on sallinut hänen pitää, ei hänellä ole muuta huolta kuin saada työtä, josta palkka maksetaan. Tässä hän tietysti panee toivonsa työnantajiin, ihmisiin kuten hän itsekin, eikä mihinkään taloudelliseen ilmiöön, josta hänellä ei kenties ole mitään aavis-tusta. Palkanmuutoksen tai työnvähennyksen sattuessa syyttää hän työnantajaa eikä yleisiä häiriöitä tuotannon alalla. Tämä on kaikesta vastuunalainen, hyvästä ja pahasta, joka työntekijää kohtaa. Palkkatyöntekijä kohdistaa henkilöihin kaikki häneen sattuvat tuotannon vaiheet. Tuotannonvälikkappa-leitten omistus taas tulee henkilöistä riippumatto-mammaksi, kuta enemmän suurteollisuus kasvaa.

Työmies suurteollisuuden alalla on, enem-män kuin porvari, estetty luontomaailmallisen ympäristön vaikutuksista, jotka pitävät maamie-hessä vireillä uskoa kummituksiin, noitiin, taikuu-teen y. m. taikauskoiisiin kuvitteluihin. Hän nä-kee auringon vaan työhuoneensa akkunaruutujen läpi, hän ei tunne luonnosta muuta kuin sen kaupungin lähimmän ympäristön, jossa hän työs-kentelee. Tämänkin hän saa nähdä vaan harvi-naisissa tilaisuuksissa. Hän ei osaa erottaa vehnä-peltoa kaurapellosta eikä perunamaata hamppu-

vainiosta. Hän tuntee maantuotteet vaan siinä muodossa, jossa hän ne syö. Hän on täydellisesti tietämätön maanviljelystyön ja viljasatoon vaikuttavien syitten suhteen. Poutien, sateitten, raekuurojen, myrskyjen j. n. e. sattuessa ei hän koskaan ajattele niiden vaikutusta luontoon ja sen tuotteisiin. Kaupunkielämä suojelee häntä niistä huolista ja levottomuuksista, joita maanmies voi tuntea. Luonto ei näyttele mitään osaa hänen mielikuvituksessaan.

Mutta työ tehtaan koneitten ääressä saattaa työmiehen tekemisiin kauhistuttavien luonnonvoimien kanssa, joita maanmies sellaisenaan ei ensinkään tunne. Jättiläismäinen rauta- ja teräs-koneisto, joka täyttää tehtaan, ja jonka hän asettaa käyntiin kuten automaatin (itsellään käyvän laitoksen) ja, johon hän joskus kietoutuu, silpoutuu, musertuu, ei herätä hänessä taikauskoista kauhua kuten ukkonen maamiehessä, ei liikuta eikä peloita häntä. Sillä hän tietää, että tämän metallisen hirviön eri osat ovat hänen toveriensa tekemät ja paikoilleen asettamat ja että hänen tarvitsee vaan panna remmi pyöräin ympäri saadakseen sen käyntiin. Voimastaan ja ihmeellisestä valmistuskyvystään huolimatta ei kone ole hänestä ensinkään salaperäinen. Sähkölaitoksen

työmies, joka nappulaa painamalla lähettää monen kilometrin päähän raitiotielle liikkeelle panevan voiman tai valaistuksen kaupungin kaduille, voi sanoa kuin jumala ensimmäisessä Mooseksen kirjassa: »Tulkoon valkeus!» ja valkeus tulee. Ei koskaan ole voitu uneksiakaan sellaista taikuruutta, ja tämä on hänelle aivan yksinkertaista ja luonnollista. Hän hämmästyisi suuresti, jos hänelle sanottaisiin, että jumala voi mielensä mukaan pidättää koneet ja sammuttaa lamput. Hän vastaisi siihen aivan yksinkertaisesti, että tämä vastarintaa tekevä jumala on joku särkynyt koneen osa tai katkennut johtolanka ja, että hänestä on joutavaa hakea häiriön syytä jumalasta. Käytännöllinen työ nykyaikaisessa tehtaassa opettaa palkkatyöntekijän tekemään tieteellisiä johtopäätöksiä tarvitsemattaan suorittaa tutkintoa filofiassa.

Koska porvaristo ja köyhälistö eivät enään asu avoimen luonnon helmassa, ei luonnonilmiöilläkään ole enään valtaa herättää heissä salaperäisiä mielikuvitteluja, jotka villin saivat keksimään jumala-aatteen. Kun toinen, koska hän kuuluu vallassaolevaan loiseläjäin luokkaan, on yhteiskuntaelämän salaperäisten vaikutusten alainen, on toinen, riistettyjen tuotteliaaseen luokkaan

kuuluvana, näiden vaikutusten ulkopuolella. Eikä porvaristo vapaudu kristillisyydestään ja uskotaan jumalaan, ennenkuin se on syösty luokkavallastaan ja antanut takaisin ne rikkaudet, joita se joka päivä riistää palkkatyöntekijöiltä.

Vapaa, ennakkoluuloton luonnontutkimus on saattanut tieteelliset piirit siihen vakaumukseen, että kaikki ilmiöt luonnonmaailmassa noudattavat välttämättömyyden lakeja, ja että niitä määräävät syyt ovat löydettävissä *luonnossa* eikä sen ulkopuolella. Tämä tutkimus teki mahdolliseksi luonnonvoimain yhä enemmän laajenevan käyttämisen ilmisen palvelukseen.

Mutta luonnonvoimain käyttäminen teollisuudessa on muuttanut tuotantovälineet niin suunnattomiksi taloudellisiksi elimistöiksi, että kapitalistit, joiden hallussa ne ovat, eivät voi enään tarkastaa eikä valvoa ja silmälläpitää niitä. Sen osoittaa selvästi yhä uudelleen palautuvat kauppa- ja toellisuuspulat. Yhtä sokeasti kuin luonnonvoimat raivotessaan, mullistavat myöskin nämät tuotantoelimistöt, vaikkakin ovat ihmiskäsien luomia, koko yhteiskunnallisen ympäristönsä ylösalaisin, kun liikepulat syntyvät.

Nykyaikaisia tuotantovälineitä voi ainoastaan yhteiskunta hallita. Ja jotta se tämän voisi tehdä,

täytyy niiden tulla yhteiskunnan omaisuudeksi. Silloin ne eivät enää aiheuta yhteiskunnallista luokkaeroa, loiseläjälle rikkautta, tuottelijaalle palkkatyöntekijälle kurjuutta eikä yli maailman ulottuvia liikepulia, joita kapitalisti ja hänen taloustieteilijänsä pitävät sattumasta tuntemattomista syistä johtuvina. Kun ne ovat yhteiskunnan omaisuutena ja hallittavina, ei sen piirissä ole enään olemassa mitään »tutkimatonta». Silloin, mutta vasta silloin lopullisesti katoa ihmisajatuksesta usko jumalaan.

*
*
*

Nykyaikaisen työntekijän välinpitämättömyys uskonnon asioissa, jonka syitä olen edellä olevassa koettanut esittää, on uusi, ensikertaa historiassa esiintyvä ilmiö. Tähän asti ovat henkio pilliset aatteet ilmestyneet kansanjoukoissa, ja filosofit ovat niitä sitten vaan muodostelleet viisasteleviksi ja hämäriksi. Papit ja vallassaolevat luokat ovat uskonnollisista kuvitteluista ja saduista muodostelleet julkisen uskonnon ja käyttäneet sitä henkisen ja aineellisen sorrnon välikappaleena.

